

Nacionālais ziņojums par vardarbību pret bērnu Latvijā

“Multidimensional protection of child victims of crime”
EC action (Grant Agreement JLS/2008/ISEC/AG/032)

2010

Saturs

Ievads	3
I. Normatīvo aktu regulējums bērnu aizsardzībai no vardarbības	5
1.1 Vardarbības aizliegums un sodāma vardarbība	5
1.2. Ziņošana par vardarbības gadījumiem	10
1.3. Bērna aizsardzība vardarbības gadījuma izmeklēšanā	11
1.3.1. Administratīvais process	12
1.3.2. Civilprocess	14
1.3.3 Kriminālprocess	15
II. Vardarbības pret bērnu biežums Latvijā	18
2.1. Statistikas dati	18
2.2 Pētījumos iegūtie dati	21
III. Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi vardarbībā cietušiem bērniem	24
3.1. Valsts finansēts sociālās rehabilitācijas pakalpojums	24
3.1.1, Valsts finansēts sociālās rehabilitācijas pakalpojums dzīvesvietā	26
3.1.2. Valsts finansēts sociālās rehabilitācijas pakalpojums institūcijā	26
3.2. Citi pieejamie sociālās rehabilitācijas pakalpojumi	29
Kopsavilkums	31
Izmantotā literatūra	34

Ievads

Latvijā kopumā ir aptuveni 2,2 miljoni iedzīvotāju, no kuriem aptuveni 400 tūkstoši ir bērni vecumā no 0 līdz 18 gadiem. Pēdējos 10 gados daudz tiek darīts, lai pasargātu bērnus no vardarbības. Taču Latvijā joprojām ir pietiekami daudz smagu vardarbības pret bērnu gadījumu. Līdz ar to var teikt, ka vardarbības pret bērnu tēma joprojām ir aktuāla. Tādēļ tika nolemts veikt ekspertīze par vardarbības pret bērnu biežumu Latvijā, ar kura palīdzību varētu izanalizēt patreizējo situāciju Latvijā. Nacionālā ziņojuma mērķis ir apkopot un analizēt pieejamo informāciju, statistikas datus, LR normatīvo regulējumu, kas saistīti ar vardarbības pret bērnu definēšanu un vardarbības pret bērnu biežumu, kā arī novērtēt un apkopot dažāda veida pakalpojumus, kas pieejami vardarbībā cietušiem bērniem un viņu ģimenēm. Šajā ziņojumā kā metode tiek izmantota pieejamās informācijas, normatīvā regulējuma un statistikas datu apkopošana un analīze. Nacionālā ziņojuma sastādīšanai ir izmantotas trīs ekspertīzes: normatīvo aktu regulējuma bērnu aizsardzībai no vardarbības analīze, vardarbības pret bērnu biežuma analīze un pakalpojumu vardarbībā cietušiem bērniem analīze.

Pasaules Veselības organizācijas vardarbības pret bērnu definē, ka vardarbība pret bērnu ir visa veida fiziski un/vai emocionāli neveselīga izturēšanās, seksuāla vardarbība, nolaidība vai nevērīga izturēšanās vai komerciāla vai cita veida izmantošana, kā rezultātā pret bērnu tiek izdarīts dzīvību, drošības, brīvības, cieņas un fiziskās un emocionālās integritātes pārkāpums (PVO, 2002).

Latvijas iedibinātajā sistēmā bērnu aizsardzībai no vardarbības ir vēl daudz nepilnības, piemēram, vairākas morāli novecojušas un neviennozīmīgi interpretējamas Krimināllikuma sevišķās daļas normas, kas dažos gadījumos pat diskriminē cietušos atkarībā no cietušā dzimuma; neviennozīmīga, pavirša un bieži bērna interesēm neatbilstoša normatīvo aktu piemērošana tiesībsargājošās iestādēs, tai skaitā neadekvāti zemu sodu noteikšana vainīgajām personām, un kriminālprocesu izbeigšana gadījumos, kad veicama sarežģīta izmeklēšana vai jānovērtē cietušajam nodarītais psiholoģiskais kaitējums. Viens no šīs problēmas cēloņiem ir joprojām nepietiekamā speciālistu izpratne par seksuālās vardarbības raksturu un smagajam sekām; nepietiekama bērna drošības garantēšana pēc kriminālprocesa izbeigšanās; tai skaitā nepieciešams uzlabot sociālās rehabilitācijas kvalitāti un apjomu; joprojām

pilnveidojams mehānisms, lai laikus konstatētu, identificētu un novērstu vardarbības pret bērnu gadījumus, tai skaitā īpaši nepieciešams pilnveidot izglītības iestāžu, ārstniecības iestāžu, kā arī iedzīvotāju apziņu par savu lomu vardarbības gadījumu pēc iespējas ātrākā konstatēšanā.

Visu profesionāļu un institūciju uzdevums ir strādāt, lai pārtrauktu vardarbību pret bērnu, kā arī pārliecināties par to, ka bērns saņem nepieciešamo aprūpi, atbalstu un palīdzību. Bērna aizsargāšana no vardarbības ir visu kopīga atbildība. Tajā ir iesaistītas vairākas institūcijas ar dažādām funkcijām, piemēram, izglītības iestāde nodrošina mācību un audzināšanas procesu, kā arī sniedz bērnam atbalstu; sociālais dienests sniedz finansiālu un psihosociālu atbalstu; bāriņtiesa rūpējas par bērna personiskajām un mantiskajām interesēm; ārstniecības iestāde sniedz bērnam nepieciešamo medicīnisko palīdzību; policija veic izmeklēšanas darbības un nodrošina likumpārkāpumu profilaksi. Efektīva pieeja bērnu tiesību aizsardzības jautājumu risināšanā paredz vairāku institūciju saskanīgu un koordinētu darbību, dažādu institūciju pieredzes veiksmīgu apvienošanu. Bērna aizsardzība un aprūpe var būt efektīva tikai tad, ja atbildīgo institūciju rīcībā ir visa nepieciešamā informācija risku novērtēšanai un ģimenes un bērna vajadzību novērtēšanai un apzināti pieejamie pakalpojumi.

Vēl joprojām sabiedrības vairākuma uztverē vardarbība, kas notiek ģimenē, tiek vērtēta kā pieļaujama parādība. Par pieļaujamu tiek uzskatīta bērna fiziska sodīšana, vardarbīga konfliktu risināšana starp ģimenes locekļiem. Lielā mērā tas ir saistīts ar zināšanu trūkumu par nevardarbīgiem konfliktu risināšanas un bērnu audzināšanas veidiem. Tādēļ nepieciešams, izmantojot visus informācijas izplatīšanas veidus – gan sabiedrības informēšanas kampaņas, gan izglītības sistēmas satura pilnveidošanu, gan psihosociāla atbalsta pakalpojumu sistēmas pilnveidošanu, gan pieaugušo izglītošanu, gan psihologa pakalpojumus krīzē nonākušajām ģimenēm –, sniegt zināšanas, kas samazinātu gan iecietību pret vardarbību, gan arī iemācītu rīkoties nevardarbīgi.

Ņemot vērā visu iepriekš minēto šī Nacionālā ziņojuma virszdevums ir sniegt ieguldījumu bērnu aizsardzībā no vardarbības.

I. Normatīvo aktu regulējums bērnu aizsardzībai no vardarbības

1.1 Vardarbības aizliegums un sodāma vardarbība

UNICEF norāda, ka sekmīga bērnu aizsardzība no vardarbības nav iespējama, ja valsts politikā un normatīvajos aktos nav pausts skaidrs nosodījums visa veida vardarbībai pret bērnu (Eight elements of a protective environment, www.unicef.org).

Saskaņā ar Latvijas Republikas normatīvajiem aktiem vardarbība pret bērnu tiek uzskatīta par nepieņemamu, sodāmu rīcību. Bērnu tiesību aizsardzības likuma (turpmāk – BTAL) 9. panta otrā daļa deklarē, ka „pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart viņa cieņu un godu” (Bērnu tiesību aizsardzības likums, 2011).

Tai pašā laikā Latvijas normatīvie akti nepiedāvā viennozīmīgu jēdziena „vardarbība”¹ definīciju bērna tiesību kontekstā. Arī BTAL minētais jēdziens nav interpretējams viennozīmīgi, proti, likuma 1. panta 10., 11. un 12. punkts definē trīs vardarbības veidus – seksuālā vardarbība, kas nozīmē bērna iesaistīšanu seksuālās darbībās, ko bērns nesaprot vai kam nevar dot apzinātu piekrišanu; fiziskā vardarbība – bērna veselībai vai dzīvībai bīstams apzināts spēka pielietojums saskarsmē ar bērnu; emocionālā vardarbība – bērna pašcieņas aizskaršana vai psiholoģiska ietekmēšana (draudot viņam, lamājot, pazemojot viņu vai citādi kaitējot viņa emocionālajai attīstībai).

Savukārt BTAL 51. pants noteic šādu pret bērnu vērstu prettiesisku darbību uzskaitījumu: „vardarbība pret bērnu, bērna pamudināšana vai piespiešana piedalīties seksuālās darbībās, bērna izmantošana vai iesaistīšana prostitūcijā” (51. panta pirmā daļa) un „noziedzīga nodarījuma, ekspluatācijas, seksuālas izmantošanas, vardarbības vai jebkādas citas nelikumīgas, cietsirdīgas vai cieņu aizskarošas darbības upuris” (51. panta otrā daļa).

No minētā secināms, ka, piemēram, „seksuālā vardarbība” Latvijas normatīvo aktu kontekstā neaptver komerciāli seksuālo ekspluatāciju – cilvēktirdzniecību, iesaistīšanu prostitūcijā u.tml., bet vairāk attiecas uz tiem seksuālās vardarbības

¹ Šajā darbā vienkāršības labad jēdziens „vardarbība” lietots, aptverot visus vardarbīgas un cietsirdīgas rīcības pret bērnu veidus: fiziskā vardarbība, seksuālā vardarbība (gan seksuālā ekspluatācija (*sexual exploitation*), gan seksuālā vardarbība pret bērnu (*sexual abuse*)); psiholoģiskā jeb emocionālā vardarbība; pamešana novārtā (vecāku nolaidība).

veidiem, ko angļu valodā apzīmē ar terminu „sexual abuse”, proti, seksuālo vardarbību ģimenē un citus seksuālās vardarbības veidus, kur varmākas mērķis nav materiāla labuma gūšana.

Tāpat no minētā secināms, ka BTAL izpratnē jēdziens „vardarbība” neietver literatūrā bieži minēto ceturto vardarbības veidu – pamešanu novārtā. Šis vardarbības veids tomēr minētais nosaukts BTAL 1. panta 13. punktā (vecāku nolaidība – bērna aprūpes un uzraudzības pienākumu nepildīšana), kā arī BTAL 51. panta otrajā daļā minēta „cietsirdīga vai cieņu aizskaroša darbība”, kas būtībā aptver arī pamešanu novārtā. Savukārt plašāku regulējumu par to, kādi ir vecāku pienākumi un kādos gadījumos uzskatāms, ka bērns atstāts bez aprūpes, nosaka Civillikums² (turpmāk – CL) (Civillikums, 2011).

Papildus jēdziena „vardarbība” izpratnei nepieciešams ņemt vērā arī citus normatīvos aktus, tai skaitā Krimināllikumu un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksu, kas noteic gadījumus, kad par vardarbīgu rīcību pret bērnu iestājas atbildība.

Kriminālatbildību par vardarbību pret bērnu paredz Krimināllikums³ (turpmāk – KL) (Krimināllikums, 2011).

Atbildība par seksuālu vardarbību. Ar seksuālu vardarbību saistītos nodarījumus, kas Latvijā ir krimināli sodāmi, nosaka Krimināllikuma XVI nodaļa „Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību”. Attiecībā uz seksuālu vardarbību pret bērniem tie ir:

- Izvarošana: dzimumsakari, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot cietušā⁴ bezpalīdzības stāvokli;

² CL 177. panta otrā, trešā ceturta un piektā daļa noteic:

„Aizgādība ir vecāku tiesības un pienākums rūpēties par bērnu un viņa mantu un pārstāvēt bērnu viņa personiskajās un mantiskajās attiecībās.

Rūpes par bērnu nozīmē viņa aprūpi, uzraudzību un tiesības noteikt viņa dzīvesvietu. Bērna aprūpe nozīmē viņa uzturēšanu, t.i., ēdiena, apģērba, mājokļa un veselības aprūpes nodrošināšanu, bērna kopšanu un viņa izglītošanu un audzināšanu (garīgās un fiziskās attīstības nodrošināšana, pēc iespējas ievērojot viņa individualitāti, spējas un intereses un sagatavojot bērnu sabiedriski derīgam darbam).

Bērna uzraudzība nozīmē rūpes par bērna paša drošību un trešās personas apdraudējuma novēršanu” (Civillikums, 2011).

³ Izņemot XVII nodaļu un dažus seksuālās vardarbības veidus, KL neparedz īpašus noziedzīgu nodarījumu sastāvus par vardarbību pret bērnu. Seksuālo noziegumu gadījumos cietušā nepilngadība vai mazgadība iekļauta kā kvalificējoša pazīme attiecīgajā pantā, savukārt KL pantā par noziedzīgiem nodarījumiem pret personas veselību kvalificējošu pazīmi – cietušā nepilngadība vai mazgadība – neparedz, kaut gan paredzēta kvalificējošā pazīme – nodarījums izdarīts pret personu bezpalīdzības stāvoklī, kas noteiktos gadījumos attiecas uz bērnu. Tomēr šajā gadījumā jāņem vērā, ka KL vispārīgās daļas 48. pants paredz vainu pastiprinošu apstākli – „noziedzīgais nodarījums izdarīts pret personu, kas nav sasniegusi piecpadsmit gadu vecumu, vai pret personu, izmantojot tās bezpalīdzības stāvokli vai vecuma nevarību” (Krimināllikums, 2011).

- Vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana: pederastija vai lesbisms, vai dzimumtieksmju citāda apmierināšanu pretdabiskā veidā, ja tādas darbības izdarītas, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot personas bezpalīdzības stāvokli;
- Dzimumsakari, pederastija un lesbisms ar personu, kas nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu un kas ir materiālā vai citādā atkarībā no vainīgā, vai ja šo nodarījumu izdarījusi pilngadīga persona;
- Pavešana netiklībā: netiklu darbību izdarīšana ar nepilngadīgo pret viņa gribu, vai ja to izdarījusi pilngadīga persona;
- Pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās: sešpadsmit gadu vecumu nerasniegušas personas pamudināšana iesaistīties seksuālās darbībās vai šādas personas pamudināšana tikties, ar mērķi izdarīt seksuālās darbības vai stāties dzimumattiecībās neatkarīgi no veida, kādā pamudinājums izteikts, ja to izdarījusi pilngadīga persona.

Atbildība par fizisku vardarbību. To paredz KL XIII nodaļa „Noziedzīgi nodarījumi pret personas veselību”. Šī nodaļa cita starpā ietver tādus noziedzīgus nodarījumus kā

- tīšs smags miesas bojājums – tāda miesas bojājuma tīša nodarīšana, kas bīstams dzīvībai vai bijis par iemeslu redzes, dzirdes vai kāda cita orgāna vai orgānu funkciju zaudēšanai, psihiskam vai citādam veselības traucējumam, ja tas saistīts ar vispārējo darbspēju paliekošu zaudējumu ne mazāk kā vienas trešdaļas apmērā vai izraisījis grūtniecības pārtraukšanu, vai izpaužies nelabojamā sejas izķēmojumā (125. pants);
- tīšs vidēja smaguma miesas bojājums, kas nav bīstams dzīvībai un nav izraisījis šā likuma 125. pantā paredzētās sekas, bet izraisījis ilgstošu veselības traucējumu vai vispārējo darbspēju ievērojamu paliekošu zaudēšanu mazāk nekā vienas trešdaļas apmērā (126. pants);
- tīšs viegls miesas bojājums, kas ietver arī sistemātisku sišanu, kam ir spīdzināšanas raksturs, vai citāda veida spīdzināšanu, ja šīm darbībām nav bijušas šā likuma 125. vai 126. pantā paredzētās sekas (130. pants).

⁴ Ar grozījumiem, kas izdarīti ar 21.05.2009. likumu, kas stājās spēkā 01.07.2009. noteikts, ka šajā noziedzīgajā nodarījumā cietušais var būt arī vīriešu dzimuma persona (Krimināllikums, 2011).

Tomēr jāņem vērā, ka par KL 130. pantā paredzēto nodarījumu kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums (t.i., tiesībsargājošai iestādei nav pienākums uzsākt kriminālprocesu, piemēram, ja saņemts ziņojums no bērnu tiesību aizsardzības institūcijas). Kriminālprocesu var uzsākt arī tad, ja nav saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums, ja šī persona sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem traucējumiem pati nespēj īstenot savas tiesības.

Vienlaikus jāņem vērā, ka KL XVII nodaļas „Noziedzīgi nodarījumi pret ģimeni un nepilngadīgajiem” 174. pants paredz īpašu noziedzīga nodarījuma sastāvu – „Cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo”. Pēc šī panta kriminālatbildība iestājas par cietsirdīgu vai vardarbīgu apiešanos ar nepilngadīgo, ja ar to nepilngadīgajam nodarītas fiziskas vai psihiskas ciešanas un ja tās nodarījušas personas, no kurām cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, un ja šīm darbībām nav bijušas šā likuma 125. vai 126. pantā paredzētās sekas. Tādējādi KL 174. pantā paredzēta atbildība arī par tādu cietsirdīgu vai vardarbīgu apiešanos ar nepilngadīgo, kā rezultātā cietušajam nodarīti viegli miesas bojājumi.

Saskaņā ar KL piemērošanas praksi „vieglu miesas bojājumu nodarīšana arī ir vardarbība un fizisku ciešanu radīšana, tāpēc papildu kvalifikācija pēc KL 130. panta nav nepieciešama. Bez tam vispārējā normā – KL 130. pantā – sods ir paredzēts vieglāks nekā speciālajā normā – 174. pantā”⁵ (Krastiņš, Liholaja, & Niedre, 2007).

Kriminālatbildība par emocionālu (psiholoģisku) vardarbību. Ja cietušajam nodarītas fiziskas vai psihiskas ciešanas, kriminālatbildība noteikta jau minētajā KL 174. pantā. Pēc KL 174. panta iespējams kvalificēt arī bērna pamešanu novārtā (aprūpes pienākumu nepildīšanu), ja nodarītas minētās fiziskās vai psiholoģiskās ciešanas. Piemēram, ar cietsirdīgu apiešanos tiek saprasta arī bērna goda un cieņas aizskaršana, pazemošana, ņirgāšanās, viņa atstāšana bez aprūpes, izdzīšana no mājām un tamlīdzīgas darbības (Krastiņš, Liholaja, & Niedre, 2007).

Ja nav konstatējama minētajos sastāvos ietvertā noziedzīga nodarījuma objektīvā puse un KL minētās sekas nav iestājušās, personu par vardarbību pret bērnu var sodīt administratīvi.

Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksa (turpmāk – LAPK) 172.² pants (Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss, 2011) paredz atbildību par fizisku un

⁵ Grāmatas „Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs” autori minējuši arī tiesu praksi, kur bērna sistemātiska sišana kvalificēta kā viegli miesas bojājumi pēc KL 130. panta (Krastiņš, Liholaja, & Niedre, 2007).

emocionālu vardarbību pret bērnu – par šādu pārkāpumu izsaka brīdinājumu vai uzliek naudas sodu līdz piecdesmit latiem. Ja tādas pašas darbības izdarītas atkārtoti gada laikā pēc administratīvā soda uzlikšanas vai tās izdarījušas valsts vai pašvaldību institūciju amatpersonas vai darbinieki, uzliek naudas sodu no divdesmit pieciem līdz simt piecdesmit latiem. Tāpat LAPK 173. pants paredz vecākiem vai personām, kas viņus aizstāj, atbildību par bērna aprūpes pienākumu nepildīšanu.

Papildus minētajam normatīvie akti paredz arī citas sankcijas, ko var piemērot vardarbīgajai personai. Būtiskākās ir aizgādības tiesību atņemšana, ja vardarbības veicējs ir vecāks, vai atbrīvošana no ieņemamā amata, ja vardarbības veicējs ir persona, kuras darba vai amata pienākumos ietilpst bērna aprūpe, uzraudzība vai citi ar bērna tiesību nodrošināšanu saistīti pienākumi.

Piemēram, BTAL 72. pants noteic, ka par bērnu aprūpes, izglītības, veselības aprūpes un citu šādu iestāžu vadītājiem un darbiniekiem, kurās uzturas bērni, nedrīkst strādāt personas, kuras izdarījušas bērna tiesību pārkāpumu vai citus likumpārkāpumus⁶. Darba devējam, pieņemot darbā minētos darbiniekus, ir pienākums pieprasīt informāciju par personas iepriekšējo darbību, tās kompetenci un pieredzi, kā arī obligāts darba devēja pienākums ir pieprasīt no Sodū reģistra izziņu par šo personu sodāmību.

Darbinieks vai iestādes vadītājs, pildot savus pienākumus, ir atbildīgs par bērna tiesību ievērošanu. Ja ir pamatotas aizdomas par to, ka šā panta ceturtajā daļā minētās personas pieļāvušas bērna tiesību pārkāpumus, darba devējs attiecīgos darbiniekus atstādina no amata (no pienākumu pildīšanas) līdz lietas apstākļu noskaidrošanai. Darba devējam ir pienākums atstādināt darbinieku vai iestādes vadītāju, ja pastāv pamatotas aizdomas par bērna tiesību iespējamiem pārkāpumiem un to pieprasa Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcija.

No minētā secināms, ka, kaut gan BTAL vai citos normatīvajos aktos nav viennozīmīgi definēts jēdziens „vardarbība pret bērnu”, Latvijas normatīvajos aktos

⁶ Saskaņā ar BTAL 72. panta trešo daļu ar bērniem nedrīkst strādāt personas:

- 1) kuras pieļāvušas bērna tiesību aizsardzības normatīvo aktu pārkāpumus;
- 2) kuras pieļāvušas amorālu uzvedību darbā vai ārpus darba, un tas konstatēts ar tiesas spriedumu vai citu kompetentas iestādes lēmumu;
- 3) kuras sodītas par noziedzīgiem nodarījumiem, kas saistīti ar vardarbību vai vardarbības piedraudējumu;
- 4) kuras sodītas par noziedzīgiem nodarījumiem pret tikumību un dzimumneaizskaramību — neatkarīgi no sodāmības dzēšanas;
- 5) kurām tiesa ir piemērojusi Krimināllikumā noteiktos medicīniska rakstura piespiedu līdzekļus par nepieskaitāmības stāvoklī izdarītu Krimināllikumā paredzētu noziedzīgu nodarījumu.

tomēr aptverti (un aizliegti) visi vardarbības pret bērnu veidi (t.i., jebkura cietsirdīga rīcība, ieskaitot fizisku sodīšanu, kā arī goda un cieņa aizskaršana).

Tātad secināms, ka Latvijas normatīvo aktu sistēmā par vissmagāko nodarījumu pret bērnu atzīta seksuālā vardarbība – krimināli sodāmas ir visas seksuālās vardarbības formas. Tāpat krimināli sodāma ir fiziskā vardarbība, ja tās rezultātā nodarīti miesas bojājumi, emocionālā vardarbība un bērna atstāšana bez aprūpes, ja tās rezultātā nodarītas fiziskas vai psihiskas ciešanas. Par mazāk smagiem fiziskās vardarbības, emocionālās vardarbības un pamešanas novārtā veidiem paredzēta administratīvā atbildība.

1.2. Ziņošana par vardarbības gadījumiem

BTAL 51. panta trešā daļa paredz, ka . BTAL 73. panta pirmā daļa šo norādījumu precīzē, nosakot, ka katra iedzīvotāja pienākums ir ne vēlāk kā tajā pašā dienā ziņot policijai, bāriņtiesai vai citai bērna tiesību aizsardzības institūcijai par jebkādu vardarbību pret bērnu, par viņa tiesību pārkāpumu vai citādu apdraudējumu.

BTAL prezumē, ka iedzīvotājs ir izpildījis savu pienākumu, ziņojot jebkurai no minētajām iestādēm, un kopsakarībā ar citām tiesību aktu normām prezumē arī to, ka iestādēm ir jāzina, ko darīt ar saņemto informāciju, t.sk. nepieciešamības gadījumā ziņa jānodod citai iestādei atbilstoši tās kompetencei.

Praksē situācijas, kad nepieciešama valsts un pašvaldību institūciju iejaukšanās, lai nodrošinātu bērna tiesības un intereses, nereti ir ļoti komplicētas, un to sekmīgai risināšanai nepieciešama vairāku institūciju sadarbība. Kaut gan BTAL 73. panta otrā daļa noteic, ka veselības aprūpes, pedagoģiskie, sociālās sfēras vai policijas darbinieki, kā arī vēlētās valsts un pašvaldību amatpersonas, kurām kļuvis zināms par bērna tiesību pārkāpumiem un kuras par to nav ziņojušas minētajām institūcijām, par neziņošanu saucamas pie likumā noteiktās atbildības⁷, Latvijā ir izplatīta tendence – institūcija, kas saņēmusi informāciju, veic savas kompetences darbības, bet neinformē un sadarbībā neiesaista citas atbildīgās institūcijas. Tādējādi problēma pilnībā netiek atrisināta, un, ja vispār tiek panākts pozitīvs rezultāts, tas ir īslaicīgs.

⁷ Krimināllikums paredz atbildību par neziņošanu smagu vai sevišķi smagu noziegumu gadījumos. Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss īpašas normas par neziņošanu neparedz. Savukārt amatpersonas būtu iespējams sodīt disciplināri – tas atkarīgs no attiecīgās iestādes politikas.

Viens no bieži minētiem šīs problēmas iemesliem ir tas, ka normatīvie akti skaidri nepasaka, kas, kam, kādos gadījumos un tieši kādu informāciju sniedz, respektīvi, Latvijas normatīvajos aktos nav pietiekami detalizētas norādes par iestāžu pienākumu pēc savas iniciatīvas informēt citas iestādes par vardarbības gadījumiem.

1.3. Bērna aizsardzība vardarbības gadījuma izmeklēšanā

Saskaņā ar BTAL 52. panta trešo daļu bērnu, kurš kļuvis par vardarbības (prettiesisku darbību) upuri, aizliegts:

- atstāt vienatnē, izņemot gadījumus, kad bērns pats to vēlas un šo izvēli par pareizu atzīst psihologs, kurš speciāli sagatavots darbam ar vardarbībā cietušiem bērniem;
- atstāt bez psiholoģiskas un cita veida aprūpes;
- konfrontēt ar iespējamo vardarbības (prettiesiskas darbības) izdarītāju, kamēr bērns nav pietiekami psiholoģiski sagatavots šādai konfrontācijai;
- pakļaut jebkādu piespiedu līdzekļu pielietošanai informācijas iegūšanas vai citā nolūkā.

Minētais pants paredz vairākus būtiskus principus bērna aizsardzībai vardarbības gadījuma izmeklēšanas laikā, proti, aizliegumu konfrontēt ar varmāku, kā arī piespiedu līdzekļu piemērošanas aizliegumu. Minētajā pantā trūkst norādes uz īpašiem bērna aizsardzības mehānismiem (bērnam draudzīgu pieeju) vardarbības gadījuma izmeklēšanas laikā, kad bērns saskaras ar bērnu tiesību aizsardzības un tiesībsargājošo iestāžu darbību. Tomēr speciālie likumi, kas reglamentē arī vardarbības gadījumu izmeklēšanas procesu, ietver normas, kas vērstas uz cietušā un liecinieka aizsardzību.

Viens no problēmas aspektiem ir tas, ka pierādījumu iegūšana, izmeklējot vardarbības lietu, ir sevišķi sarežģīta, jo cietušais bieži vien nespēj ar nepieciešamo detalizācijas pakāpi un konkrētību notikušo prettiesisko darbību aprakstīt. Bērns savas nepilngadības un nepietiekamā brieduma dēļ izmeklēšanas procesā arī pakļauts īpašam stresam un atkārtotam traumatismam, kas arī apgrūtina pierādījumu iegūšanu un nostiprināšanu. Turklāt saskarsme ar tiesībsargājošo iestāžu darbiniekiem tiek identificēta kā viena no bērnu traumējošākajām sistēmas daļām⁸, jo bērnam

⁸ Šāds princips ietverts, piemēram, 2007. gada 25. oktobrī apstiprinātās Eiropas Padomes Konvencijas par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību 30. pantā 211. un turpmākos

psiholoģiski vēlreiz jāpārdzīvo notikušais, tāpēc šajā posmā cietušajam bērnam nepieciešama īpaša aizsardzība. Turklāt jāuzsver, ka tiesībsargājošo iestāžu darbinieku – policistu, prokuroru – galvenais mērķis ir noziedzīgā nodarījuma objektīva izmeklēšana un vainīgās personas saukšana pie atbildības, tāpēc kriminālprocesa laikā galvenā uzmanība parasti tiek pievērsta tieši pierādījumu iegūšanai, otrā plānā atstājot cietušā vajadzības.

Vienlaikus jāņem vērā, ka saskaņā ar BTAL 20. panta trešo daļu bērnam tiek dota iespēja vai nu tieši, vai ar sava likumīgā pārstāvja vai attiecīgās institūcijas starpniecību tikt uzklausītam jebkādās ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās.

1.3.1. Administratīvais process

Administratīvā procesa kārtībā tiek pieņemta lielākā daļa bāriņtiesas lēmumu (izņēmumi saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 49. panta trešo daļu ir lēmumi par prasības iesniegšanu tiesā aizgādības tiesību atņemšanai, atzinums par to, vai attiecīgajai personai ir aizbildņa pienākumu pildīšanai nepieciešamās spējas un īpašības lēmuma par bērnam vai citai rīcībnespējīgai personai piederošā nekustamā īpašuma (ja tā vērtība pārsniedz 10 000 latu) atsavināšanu, ieķīlāšanu vai apgrūtināšanu ar citām lietu tiesībām).

Ja bērns cietis no vecāku vai likumisko pārstāvju vardarbības, pirmā saskarsme ar valsts iestāžu darbiniekiem pēc vardarbības gadījuma, visticamāk, būs ar

paragrāfos (Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, <http://conventions.coe.int>). Paskaidrojošajā memorandā cita starpā norādīts, ka „existing international legal instruments on the protection of children give only an indication of the need for a special judicial procedure adapted to the child victim. Recommendation Rec (2001) 16, which is certainly the most detailed such instrument, recalls in particular the need to safeguard child victims’ rights without violating the rights of suspects, the need to respect child victims’ private life and to provide special conditions for hearings with children. The Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child, which deals exclusively with the sale of children, child prostitution and child pornography, provides in Article 8 for recognition of child victims’ vulnerability, adaptation of procedures to their special needs, their right to be kept informed of the progress of proceedings and to be represented when their interests are at stake, protection of their privacy and, lastly, protection from intimidation and retaliation. In Resolution 1307 (2002) the Parliamentary Assembly of the Council of Europe calls on member States to give priority attention to the rights of child victims unable to express their views. (...) This is why paragraphs 1 and 2 establish two general principles to the effect that investigations and judicial proceedings concerning acts of sexual exploitation and sexual abuse of children must always be conducted in a manner which protects the best interests and rights of children, and must aim to avoid exacerbating the trauma which they have already suffered”.

bāriņtiesas darbiniekiem, kas uzklausa bērna liecību par notikušo (ja bērns spējīgs formulēt viedokli).

Saskaņā ar Bāriņtiesu likuma 16. panta 6. punktu bāriņtiesai ir tiesības veikt pārrunas ar bērnu bez citu personu klātbūtnes.

Administratīvā procesa likuma (turpmāk – APL) 54. un 61. pants turklāt noteic, ka administratīvā procesa dalībniekiem var neizpaust informāciju, kas saskaņā ar normatīvajiem aktiem uzskatāma par neizpaužamu (Administratīvā procesa likums, 2009). Tāda saskaņā ar BTAL 71. pantu ir informācija, kuru par bērnu ieguvis bērnu aprūpes, izglītības, sociālās palīdzības vai citas iestādes darbinieks vai valsts vai pašvaldības institūcijas darbinieks, pildot amata pienākumus, un ziņas, kas jebkādā veidā varētu kaitēt bērna turpmākajai attīstībai vai viņa psiholoģiskā līdzsvara saglabāšanai, kā arī personiski iegūtā informācija par bērnu, kurš kļuvis par nozieguma upuri, liecinieku vai izdarījis likumpārkāpumu, kā arī tāda informācija, kas bērnam varētu kaitēt tūlīt vai tālākā nākotnē.

APL 63. pants turklāt noteic, ka cita starpā administratīvās lietas izskatīšanā tiesā par liecinieku nevar izsaukt un noprotināt nepilngadīgo – par apstākļiem, kas liecina pret viņa vecākiem, vecvecākiem, brāļiem un māsām; personu, kas savu fizisko vai psihisko trūkumu dēļ nespēj pareizi uztvert apstākļus, kuriem ir nozīme lietā; bērnu līdz septiņu gadu vecumam.

Kaut gan minētā panta mērķis ir izslēgt no liecinieku loka tādas personas, kuru liecības dažādu iemeslu dēļ var nebūt objektīvas vai kuras šādu liecību nedrīkst sniegt likumisku vai morāli ētisku apsvērumu dēļ, tomēr minētais regulējums nodrošina arī zināmu aizsardzības līmeni gadījumā, ja liecinieks ir bērns un, piemēram, tiek izskatīta sūdzība par bāriņtiesas lēmumu atņemt vecākiem aprūpes tiesības. Šādā gadījumā bērnam nebūtu jāsniedz liecība pret tēvu vai māti. Jānorāda, ka minētais pants nenodrošina pilnīgu bērna – liecinieka – aizsardzību, piemēram, tiek pieļauta bērna izsaukšana liecināt par aizbildņa vardarbību.

LAPK noteiktajā procesuālajā kārtībā tiek izskatītas administratīvo pārkāpumu lietas, piemēram, par fizisku vai emocionālu vardarbību pret bērnu vai bērna aprūpes pienākumu nepildīšanu. LAPK 261. pants noteic, ka cietušajam ir tiesības piedalīties lietas izskatīšanā, bet, ja viņš tiek uzaicināts ar pavēsti, viņa pienākums ir ierasties norādītajā laikā un vietā pie amatpersonas, kas viņu izsaukusi, un dot patiesas liecības, t.i., paziņot visu, ko viņš lietā zina, un atbildēt uz jautājumiem. LAPK nenosaka

īpašas prasības nepilngadīga cietušā nopratināšanai, izņemot LAPK 262. pantu, kas noteic: ja cietušais ir nepilngadīgs, cietušā intereses ir tiesīgi pārstāvēt viņa likumiskie pārstāvji (vecāki, adoptētāji, aizbildņi).

Tādējādi cietušajam bērnam draudzīga administratīvā pārkāpuma procesa nodrošināšana paliek tikai un vienīgi lietu izskatošās institūcijas ziņā. Piemēram, institūcijai vajadzētu ņemt vērā BTAL 52. panta trešās daļas 3. punktā noteikto, ka aizliegts bērnu konfrontēt ar iespējamo vardarbības (prettiesiskas darbības) izdarītāju, kamēr bērns nav pietiekami psiholoģiski sagatavots šādai konfrontācijai.

Līdzīgus nosacījumus attiecībā uz liecinieka nopratināšanu paredz LAPK 264. pants, proti, pēc tās institūcijas (amatpersonas), kura lietvedībā ir lieta, uzaicinājuma lieciniekam ir pienākums ierasties norādītajā laikā un dot patiesas liecības – paziņot visu viņam lietā zināmo un atbildēt uz jautājumiem. Lieciniekam ir tiesības neliecināt pret sevi un tuviem radniekiem.

1.3.2. Civilprocess

Civilprocesuālā kārtībā tiek izskatītas, piemēram, lietas par aizgādības tiesību atņemšanu, saskarsmes un aizgādības tiesībām. Civilprocesa likuma (turpmāk – CPL) 11. pants nosaka, ka atsevišķas lietu kategorijas izskata aizklāti, tai skaitā lietas par bērna izcelšanās noteikšanu; adopcijas apstiprināšanu un atcelšanu; laulības šķiršanu vai neesamību. Personas, kas jaunākas par 15 gadiem un kas nav lietas dalībnieki vai liecinieki, tiesas sēdē var būt klāt tikai ar tiesas atļauju. Pēc lietas dalībnieka motivēta lūguma vai tiesas ieskata tiesas sēdi vai tās daļu var pasludināt par slēgtu arī tad, ja tas nepieciešams nepilngadīgā interesēs vai ja nepieciešams nopratināt personu, kas nav sasniegusi 15 gadu vecumu (Civilprocesa likums, 2011).

Līdzīgi kā APL, arī CPL nosaka personas, kuras nevar izsaukt un nopratināt kā lieciniekus, tai skaitā nepilngadīgas personas, – par apstākļiem, kas liecina pret viņu vecākiem, vecvecākiem, brāļiem un māsām; personas, kas savu fizisko vai psihisko trūkumu dēļ nespēj pareizi uztvert apstākļus, kuriem ir nozīme lietā; bērnus līdz septiņu gadu vecumam (CPL 106. pants). Jāatzīmē, ka praksē tiesas tomēr cenšas ievērot bērnam draudzīga procesa principus, piemēram, tā vietā, lai tieši nopratinātu bērnu, tiek ņemti vērā bāriņtiesas atzinumi, bāriņtiesas nozīmēta psihologa slēdzieni u.tml.

1.3.3 Kriminālprocess

Kriminālprocesa likums (turpmāk – KPL) paredz īpašas prasības attiecībā uz vardarbībā cietušo bērnu nopratināšanu (Kriminālprocesa likums, 2011). Tā, saskaņā ar KPL 152. panta otro daļu nepilngadīgo, kas nav sasniedzis 14 gadu vecumu, vai pēc izmeklēšanas darbības veicēja ieskata – jebkuru nepilngadīgo pratinā pedagoģa vai tāda speciālista klātbūtnē, kas apmācīts psihologa darbam ar bērniem kriminālprocesā (turpmāk – psihologs). Vienam no nepilngadīgā likumiskajiem pārstāvjiem, pilngadīgam tuvam radniekam vai uzticības personai ir tiesības piedalīties pratināšanā, ja vien viņš pats nav persona, pret kuru uzsākts kriminālprocess, aizturētais, aizdomās turētais vai apsūdzētais un ja pret to neiebildst nepilngadīgais. Saskaņā ar minētā panta ceturto daļu, ja psihologs norāda procesa virzītājam, ka 14 gadu nenasniegušās personas psihei vai tāda nepilngadīgā psihei, kas atzīts par cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai no seksuālas izmantošanas, var kaitēt atkārtota tieša pratināšana, tā izdarāma tikai ar izmeklēšanas tiesneša atļauju, bet tiesā – ar tiesas lēmumu.

Saskaņā ar KPL 153. pantu, ja psihologs uzskata, ka 14 gadu nenasniegušās personas psihei vai tāda nepilngadīgā psihei, kas atzīts par cietušo no vardarbības, ko nodarījusi persona, no kuras cietušais ir materiāli vai citādi atkarīgs, vai no seksuālās izmantošanas, var kaitēt tieša pratināšana, to var izdarīt ar tehnisko līdzekļu un psihologa starpniecību. Šādas nopratināšanas laikā pratināmais kopā ar psihologu atrodas telpā, kura piemērota sarunai ar nepilngadīgo un kurā tehniski nodrošināts, ka procesa virzītāja uzdotos jautājumus dzird tikai psihologs. Savukārt psihologs procesa virzītāja jautājumus uzdod nepilngadīgā psihei piemērotā formā, ja nepieciešams, – informē par pārtraukumu izmeklēšanas darbībā un tās atsākšanu. Par minētajām normām jānorāda, ka praksē bieži nav skaidrs jēdziena „speciālists, kas apmācīts psihologa darbam ar bērniem kriminālprocesā (turpmāk – psihologs)” saturs, proti, kāda ir šādam speciālistam nepieciešamā kvalifikācija, kādas ir šāda speciālista tiesības un pienākumi kriminālprocesā.

Attiecībā uz speciālista (psihologa) tiesību un pienākumu apjomu atbildi sniedz KPL 113. pants, kas nosaka speciālista funkcijas:

„(1) Speciālists ir persona, kura pēc kriminālprocesu veicošās amatpersonas aicinājuma sniedz tai palīdzību, izmantojot savas speciālās zināšanas vai darba iemaņas noteiktā jomā.

(2) Amatpersona, kura uzaicinājusi speciālistu, informē viņu par to, kādā procesuālajā darbībā viņš ir aicināts sniegt palīdzību, par viņa tiesībām un pienākumiem, kā arī par atbildību par apzināti nepatiesas informācijas sniegšanu.

(3) Speciālistam ir pienākums:

1) ierasties kriminālprocesu veicošās amatpersonas norādītajā laikā un vietā un piedalīties izmeklēšanas darbībā, ja ir ievērota uzaicināšanas kārtība;

2) sniegt palīdzību, izmantojot savas zināšanas un iemaņas, bet neizdarot praktiskus pētījumus, izmeklēšanas darbības veikšanā, noziedzīga nodarījuma pēdu atrašanās, faktu un apstākļu izprašanā, kā arī izmeklēšanas darbības norises un rezultātu fiksēšanā;

3) vērst izmeklēšanas darbības veicēja uzmanību uz apstākļiem, kas ir nozīmīgi apstākļu atklāšanā un izprašanā;

4) neizpaust izmeklēšanas darbības saturu un rezultātus, ja par to neizpaušanu ir īpaši brīdināts.

(4) Speciālistam ir tiesības dokumentā, kurā tiek fiksēta izmeklēšanas darbība, izdarīt piezīmes saistībā ar viņa veiktajām darbībām vai sniegto skaidrojumu.”

Minētais tomēr neatrisina jautājumu par pedagoga (kas minēts kā alternatīva psihologam, bet netiek atzīmēts kā speciālists) tiesībām un pienākumiem kriminālprocesa ietvaros.

Mazāk skaidrs ir tas, kādas tieši ir speciālistam (psihologam) nepieciešamās speciālās zināšanas vai darba iemaņas noteiktā jomā un kā procesa virzītājs gūst pārliecību, ka speciālistam šādas zināšanas ir. Tā no KPL 152. un 153. panta varētu secināt, ka nepieciešama psihologa izglītība⁹. Tomēr jāņem vērā, ka psihologa izglītība var arī automātiski nenodrošināt īpašas zināšanas par kriminālprocesuāliem jautājumiem vai juridiskās psiholoģijas īpatnību pārzināšanu.

⁹ Latvijas normatīvie akti šobrīd nenoteic, ka psihologs būtu reglamentējamā profesija, kā arī nenosaka psihologa izglītības un kvalifikācijas standartus. 2008.gadā Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijā darbojās darba grupa, kas sagatavoja attiecīgu likumprojektu. Saeimas Sociālo un darba lietu komiteja atskaitē par darbu komisijās 2009.gada ziemas sesijā Saeimā 09.01.2009. – 08.04.2009. norāda, ka „sadarbībā ar psihologu profesionālajām asociācijām komisija plāno uzsākt darbu pie jauna likuma, kas regulētu psiholoģiskās palīdzības sniegšanu, noteiktu psiholoģijas pakalpojumu sniedzēja reģistrāciju un reglamentētu šīs profesijas pārstāvju darbu” (Saeimas Sociālo un darba lietu komiteja atskaite par darbu komisijās 2009.gada ziemas sesijā, www.saeima.lv).

Tāpat KPL 152. panta formulējums pieļauj, ka speciālists varētu būt arī tiesībsargājošo iestāžu darbinieks, kas apguvis psiholoģiju par bērna iesaistīšanu kriminālprocesā. Šajā kontekstā var vērtēt, vai apmācība darbam ar bērniem kriminālprocesā ietilpst to zināšanu apjomā, kas jāapgūst saskaņā ar BTAL 20. pantu.

BTAL 20. panta pirmajā daļā noteikts, ka valsts nodrošina, lai lietas, kas saistītas ar bērna tiesību aizsardzību, visās valsts un pašvaldību institūcijās izskatītu speciālisti, kam ir speciālas zināšanas šajā jomā. Kārtību, kādā apgūstamas speciālas zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, un šo zināšanu saturu nosaka Ministru kabinets. Ministru kabineta 2005. gada 27. septembra noteikumu Nr. 729 „Noteikumi par speciālu zināšanu apguves kārtību bērnu tiesību aizsardzības jomā un šo zināšanu saturu” (turpmāk – noteikumi Nr.729) 2. punkts noteic: lai iegūtu speciālas zināšanas bērnu tiesību aizsardzības jomā, speciālists apgūst apmācības programmu 40 akadēmisko stundu apjomā. Apmācības programmā cita starpā iekļautas šādas tēmas: bērnu tiesību aizsardzības sistēma un normatīvie akti bērnu tiesību aizsardzības jautājumos; starptautisko tiesību aktu piemērošana bērnu tiesību aizsardzībā; vecāku un bērnu tiesības un pienākumi; vardarbība pret bērnu, tās veidi un pazīmes, starpinstitūciju sadarbība, ja notikusi vardarbība; saskarsmes veidošanas pamatprincipi atbilstoši bērna vecumposma īpatnībām.

Kopumā, pateicoties valsts, pašvaldību un nevalstiskā sektora sadarbībai, vērojamas pozitīvas tendences starpinstitucionālās sadarbības pilnveidošanā, tai skaitā ziņošanā par noziedzīgiem nodarījumiem un palīdzības sniegšanā bērnam un viņa tuviniekiem.

II. Vardarbības pret bērnu biežums Latvijā

2.1. Statistikas dati

Latvijā nav vienotas sistēmas, kas uzskaitītu visus pret bērniem reģistrētos vardarbības gadījumus. Latvijā pieejamie statistikas dati, kas atspoguļo reģistrēto vardarbības gadījumu skaitu ir Valsts policijā reģistrētie noziedzīgi nodarījumi pret nepilngadīgajiem un tiesā izskatīto lietu skaits.

Valsts policijā veiktā kriminālā statistika ir atbilstoša Latvijas Krimināllikumam. Šajā statistikā īpaši tiek izdalīti noziedzīgi nodarījumi pret nepilngadīgajiem. Kopā katru gadu tiek reģistrēti no 1238 – 2285 noziedzīgiem nodarījumiem pret nepilngadīgajiem, attiecīgi 2005. – 2285, 2006. – 2304, 2007. – 1901, 2008. – 1629 un 2009. - 1238 gadījumi. Katru gadu ir vērojama tendence samazināties pret bērniem vērsto reģistrēto noziedzīgo nodarījumu skaitam. Taču, jāņem vērā, ka Latvijā ir samazinājies bērnu skaits, kā arī ekonomiskās krīzes rezultātā ir samazināts valsts un pašvaldības iestādēs strādājošo skaits un līdz ar to arī Valsts policijā strādājošo skaits.

Attiecībā uz nepilngadīgo skaitu, kas cietuši no cietsirdības un vardarbības, pēdējos piecos gados, ir vērojama svārstīga dinamika no 2005.-2007.gadam reģistrēto gadījumu skaits ir tendence samazināties, attiecīgi 2005. - 215, 2006. – 154, bet 2007. – 117 gadījumi. Taču sākot ar 2008.gadu reģistrēto cietsirdības un vardarbīgas izturēšanās gadījumu skaits pieaug, attiecīgi 2008. – 146 un 2009. – 154 gadījumi (skatīt 1.tabulu).

Attiecībā uz nepilngadīgo skaitu, kas cietuši no novārtā pamešanas, tas ir atstāšanas bez palīdzības, ir vērojama nemainīga dinamika, attiecīgi 2005. - 3, 2006. – 1, 2007. – 1 gadījumi, 2008. - 1 un 2009. – 2 gadījumi (skatīt 1.tabulu).

Attiecībā uz nepilngadīgo skaitu, kas cietuši no fiziskas vardarbības, ir vērojama negatīva dinamika, kas nozīmē, ka laikā no 2005.-2009.gadam reģistrēto fiziskās vardarbības gadījumu skaits ir strauji samazinājies. Tā 2005.gadā tika reģistrēti 98 gadījumi, 2006 - 76, 2007 – 36, 2008 – 25 un 2009.gadā – 23 gadījumi. Taču šīs pozitīvās tendences ir saistītas ar reģistrēto gadījumu izmaiņām saistībā ar nepilngadīgā novešana līdz dzērums stāvoklim, iesaistīšanu nemedicīniskā ārstniecībā un citu līdzekļu lietošanā, kas izraisa apreibumu. Ja 2005.gadā tika reģistrēti 57 gadījumi un 2006.gadā 40, tad laikā no 2007.-2009.gadam šādi gadījumi gandrīz

nemaz netika reģistrēti. Iespējams tas saistīts, ar to, ka šādi pārkāpumi ir sodīti administratīvā kārtā, izmantojot, Administratīvā pārkāpuma kodeksa 172.pantu - nepilngadīgā iesaistīšana alkoholisko dzērienu lietošanā vai nepilngadīgā novešana līdz dzērums stāvoklim. Visvairāk noziedzīgie nodarījumi pret nepilngadīgajiem saistībā ar fizisku vardarbību ir reģistrēti tīšu vidēja smaguma miesas bojājumu nodarīšanā, Reģistrēto gadījumu dinamika ir samērā nemainīga, attiecīgi 2005. – 24, 2006. – 23, 2007. – 27, 2008. – 15 un 2009 – 20 gadījumi. (skatīt 1.tabulu).

1.tabula

Valsts policijā reģistrētie noziedzīgi nodarījumi pret nepilngadīgajiem saistībā ar vardarbību pret bērnu

Noziedzīgo nodarījumu veids	2005	2006	2007	2008	2009
Cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo					
Cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo	215	154	117	146	154
Kopā	215	154	117	146	154
Novārtā pamešana/ vecāku nolaidība					
Atstāšana bez palīdzības	3	1	1	1	2
Kopā	3	1	1	1	2
Fiziska vardarbība					
Slepkavība	1	0	0	1	0
Slepkavība pastipriņošos apstākļos	5	1	2	1	0
Nonāvēšana aiz neuzmanības	1	1	0	0	0
Tīšs smags miesas bojājums	8	11	5	5	1
Tīšs vidēja smaguma miesas bojājums	24	23	27	15	20
Tīšs miesas bojājums, kas nodarīts stipra psihiska uzbudinājuma stāvoklī	1	0	0	1	0
Nepilngadīgā novešana līdz dzērums stāvoklim, iesaistīšana nemedicīniskā ārstniecības un citu līdzekļu lietošanā, kas izraisa apreibumu	57	40	0	1	1
Pamudināšana lietot narkotiskās un psihotropās vielas	1	0	2	1	1
Kopā	98	76	36	25	23
Seksuāla vardarbība					
Izvarošana	160	38	36	41	26
Vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana	135	78	133	66	33
Dzimumsakari, pederastija un lesbiānisms ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu	0	20	26	41	15
Pavešana netiklībā	159	29	156	157	97
Personas iesaistīšana prostitūcijā un piespiešana nodarboties ar prostitūciju	1	0	0	0	0
Sutenerisms	0	2	1	0	0
Personas nosūtīšana seksuālai izmantošanai	0	1	0	0	0
Pornogrāfiska vai erotiska rakstura materiālu ieviešanas, izgatavošanas un izplatīšanas noteikumu pārkāpšana	20	0	3	4	5
Kopā	475	168	355	309	176

Attiecībā uz nepilngadīgo skaitu, kas cietuši no seksuālas vardarbības, ir vērojama negatīva dinamika, kas nozīmē, ka laikā no 2005.-2009.gadam reģistrēto

seksuālās vardarbības gadījumu skaits ir samazinājies. Tā 2005.gadā tika reģistrēti 475 gadījumi, 2006 - 168, 2007 – 355, 2008 – 309 un 2009.gadā – 176 gadījumi. Taču analizējot pieejamos statistikas datus, var redzēt, ka 2006.gadā ir vērojams salīdzinoši mazs reģistrēto gadījumu skaits un citos gados, izņemot 2009.gadu, tas ir relatīvi nemainīgs. 2009.gadā tas atkal ir strauji samazinājies līdz 176 reģistrētiem vardarbības gadījumiem. Visvairāk reģistrēto seksuālās vardarbības gadījumu ir saistīti ar pavešanu netiklībā, vardarbīgu dzimumtieksmes apmierināšanu un izvarošanas gadījumiem (skatīt 1.tabulu).

Vēl viens veids kā aplūkot statistiku attiecībā uz vardarbību pret bērnu ir tiesā izskatīto lietu skaits. Latvijā pieejamā statistika par pirmās instances tiesā izskatīto lietu skaitu ir pieejama tikai no 2005.gada. Diemžēl atsevišķi, netiek izdalītas tās lietas, kurās cietušie ir nepilngadīgie, bet uzrādīts tikai kopējais lietu skaits, kā arī ne visi Krimināllikuma panti tiek atspoguļoti. Līdz ar to saistībā ar nepilngadīgajiem, ir iespējams analizēt pirmās instances tiesā izskatīto lietu skaitu saistībā ar cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo un seksuālu vardarbību pret nepilngadīgo. Pieejamajā statistikā tiek summētas lietas, kas klasificētas kā vardarbīgas dzimumtieksmes apmierināšana, dzimumsakari ar personu, kura nav sasniegusi 16.g.v. un pavešanu netiklībā. Attiecībā uz cietsirdību un vardarbību pret nepilngadīgo, ir vērojama mainīga dinamika: 2005.gadā izskatītas 81 lieta, tad no 2006. – 2008.gadam izskatīto lietu skaits ir gandrīz nemainīgs no 60 – 62 lietām, bet 2009.gadā ir vērojams izskatīto lietu pieaugums, t.i 77 lietas. Savukārt, attiecībā uz seksuālo vardarbību pret nepilngadīgajiem ir vērojama pozitīva dinamika, tas ir, gandrīz katru gadu pieaug izskatīto lietu skaits, attiecīgi 2005. – 69, 2006. – 64, 2007. – 72, 2008. – 83 un 2009.gadā pirmās instances tiesā izskatītas 88 lietas (skatīt 2.tabulu).

2.tabula.

Pirmās instances tiesā skatīto lietu skaits saistībā ar seksuāliem noziedzīgiem nodarījumiem pret nepilngadīgajiem

	2005	2006	2007	2008	2009
Cietsirdība un vardarbība pret nepilngadīgo	81	62	60	60	77
Vardarbīgas dzimumtieksmes apmierināšana					
Dzimumsakari ar personu, kura nav sasniegusi 16.g.v.	69	64	72	83	88
Pavešana netiklībā					

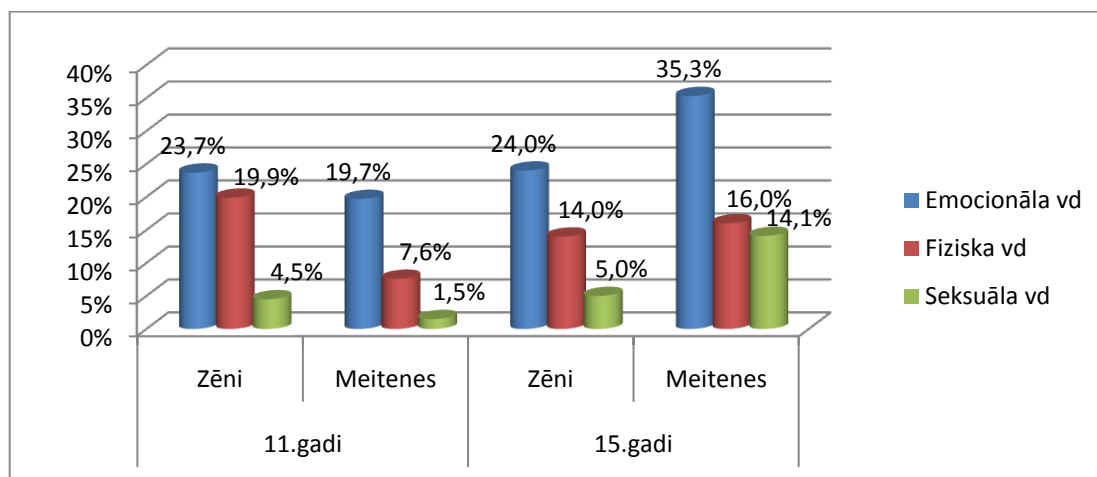
2.2 Pētījumos iegūtie dati

Pēdējos 10 gados Latvijā ir veikti tikai daži zinātniski pētījumi, kura mērķis bija noskaidrot vardarbības pret bērnu biežumu. Pētījumā “Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte” (Sebre, Ļebedeva, Trapenciere, 2004) tika aptaujāti, izmantojot pašnovērtējuma anketas, 5. (M=11.5) un 9. (M=15.2) klases skolnieki. Dotais pētījums uzskatāms par reprezentatīvu.

Pētījuma rezultāti rāda, ka 3% no visiem 5 klases skolniekiem uzrādīja, ka ciešs no seksuālas vardarbības, tai skaitā 4,5% no visiem aptaujātajiem 5 klases zēniem un 1,5% no visām aptaujātajām 5 klases meitenēm. Savukārt, 15 gadīgo bērnu grupā 10% no visiem bērniem uzrādīja, ka ciešs no seksuālas vardarbības, tai skaitā 5% no visiem aptaujātajiem 9 klases zēniem un 14,1% no visām aptaujātajām 5 klases meitenēm (skatīt 1 attēlu).

1.attēls.

Bērnu skaits procentos, kuri uzrāda, ka cietuši no emocionālas, fiziskas vai seksuālas vardarbības

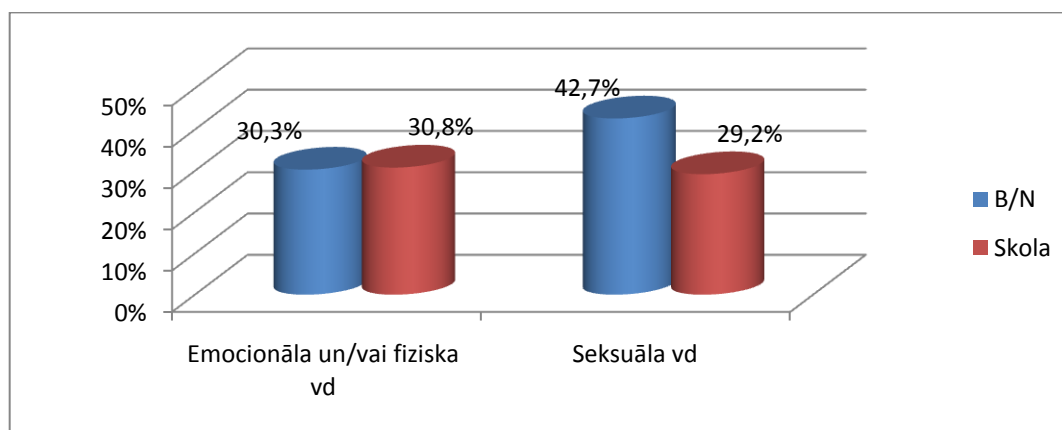
Šie rezultāti norāda, ka pusaudžu meitenēm (un arī viņu vecākiem, pedagogiem) būtu jābūt īpaši uzmanīgiem, piesardzīgiem un arī informētiem par vardarbības būtību un iespējām no tās izvairīties, kā arī par iespējām (vajadzību gadījumos) meklēt palīdzību. Iespējams, ka šis seksuālās vardarbības pieaugums ir saistīts arī ar to, ka meitenēm aktīvi norit dzimumnobriešana, un viņām pašām ir pastiprinātāka un izteiktāka interese par pretējo dzimumu. Viņas biežāk var nonākt situācijās, kuras satur potenciālu risku. Šī vecuma pusaudžiem būtu svarīgi runāt par veselīgu attiecību veidošanu ar pretējo dzimumu, par riskiem un iespējām attiecību veidošanā. Pusaudžu bērnu vecākiem, savukārt, būtu vajadzīga pastiprināta

informācija par pozitīvām attiecību veicinošām pieejām, saskaroties ar emocionāli sakāpināto pusaudžu attīstības posma specifiku.

Cits pētījums tika veikts 2009.gadā, kurā tika noskaidrots bērnu uzrādītais vardarbības biežums pēdējā gada laikā (Pirsko & Sebre, 2010). Pētījumā kopā piedalījās 76 bērnu namos dzīvojoši bērni (14-19 gadi (M=16,37) un 159 vispārizglītojošo skolu skolēni (14-18 gadi (M=15,83) no visas Latvijas. Pētījuma rezultāti liecina, ka uzrādītais emocionālās un fiziskās vardarbības biežums no pieaugušajiem pēdējo 12 mēnešu laikā ir gandrīz vienāds. Tā norāda 30,3% bērnu namos dzīvojoši pusaudži un 30,8% bērni, kas mācās vispārizglītojošās skolās. Savukārt ir vērojamas ievērojamas procentuālas atšķirības attiecībā uz uzrādīto seksuālās vardarbības pieredzes biežumu pēdējos 12 mēnešos. Tā gandrīz puse - 42,7% bērnu namos dzīvojoši bērni, uzrāda, ka ir cietuši no kāda no seksuālās vardarbības veida un iepretim tikai 29,2% bērni, kas mācās vispārizglītojošās skolās. Šie ir salīdzinoši daudz augstāki rādītāji nekā 2004.gadā veiktajā pētījumā iegūtie dati (Sebre, Ļebedeva, & Trapenciere, 2004). Visdrīzāk tas ir saistīts ar to, kas šajā pētījumā klasificējot seksuālu vardarbību tika iekļauts ļoti plašs iespējamo seksuālās vardarbības veidu klāsts.

2.attēls.

Uzrādītās vardarbības biežums, pēdējos 12 mēnešos, bērnu namos dzīvojošiem bērniem un bērniem, kuri mācās vispārizglītojošās skolās.

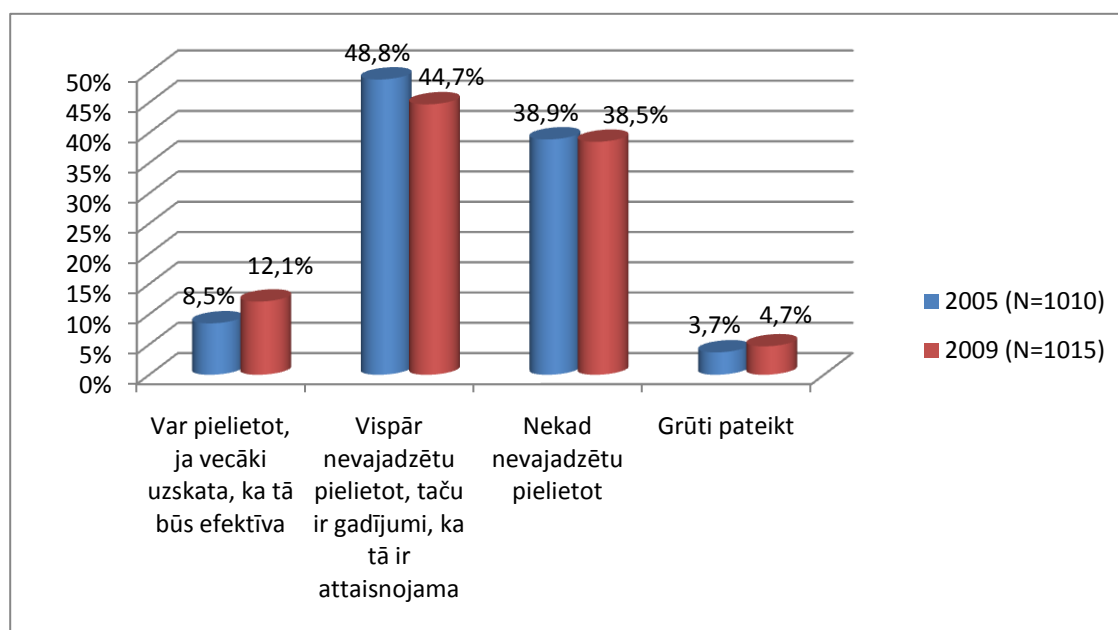

Nodibinājums „Centrs Dardedze” sadarbībā ar Tirdzniecības un sabiedriskās domas pētījumu centru „SKDS” veica pētījumu, lai noskaidrotu Iedzīvotāju attieksmi pret bērnu fizisku sodīšanu. 2005.gadā veiktā pētījuma rezultāti parāda, ka kopumā vairāk nekā puse Latvijas iedzīvotāju uzskata, ka miesas sodu izmantošana kā bērnu audzināšanas metode var būt attaisnojama – 12% aptaujāto norādīja, ka miesas sodi ir

audzināšanas metode, kuru 'var pielietot, ja vecāki uzskata, ka tā būs efektīva', un vēl 45% atzīmēja atbildi 'vispār nevajadzētu pielietot, taču ir gadījumi, kad tā ir attaisnojama'. Viedokli, ka miesas sodi bērniem ir audzināšanas metode, kuru 'nekad nevajadzētu pielietot', pauda 39% respondentu (Nodibinājums „Centrs Dardedze”, 2005).

3.attēls.

Iedzīvotāju atbildes uz jautājumu "Vai pēc jūsu domām, miesas sodi bērniem ir bērnu audzināšanas metode, kura...?"

Savukārt, 2009.gada pētījumā tika noskaidrots, ka vairākums respondentu uzskata, ka miesas sodi kā bērnu audzināšanas metode var tikt pielietota – 9% minēja, ka miesas sodus kā audzināšanas metodi „var pielietot, ja vecāki uzskata, ka tā būs efektīva”, un vēl 49%, lai arī norādīja, ka tos „vispār nevajadzētu pielietot”, tomēr atzina, ka „ir gadījumi, kad tā ir attaisnojama”. Atbilžu variantu „nekad nevajadzētu pielietot” minēja 39% iedzīvotāju (Nodibinājums „Centrs Dardedze”, 2009).

Salīdzinot, 2005. un 2009.gada pētījumus redzams, ka 2009.gadā aptaujātie retāk (9%) kā 2005.gadā (12%) uzskatījuši, ka miesas sodi kā bērnu audzināšanas metode ir pielietojama, ja vecāki to uzskata par efektīvu. Atbildes „nekad nevajadzētu pielietot” minēšanas biežums nav būtiski mainījies - abās aptaujās 39% (skatīt 2.attēlu).

III. Sociālās rehabilitācijas pakalpojumi vardarbībā cietušiem bērniem

Latvijā ir pieejami valsts, pašvaldības vai nevalstisko organizāciju finansēti sociālpsiholoģiski pakalpojumi. Atklātas vardarbības gadījumā bērns var saņemt sociālpsiholoģisko palīdzību specializētās sociālās rehabilitācijas iestādēs vai dzīvesvietā pie apmācītiem speciālistiem.

Sociālās rehabilitācijas mērķis ir nodrošināt, lai bērns spētu atgūt fizisko un emocionālo veselību un integrētos sabiedrībā.

3.1. Valsts finansēts sociālās rehabilitācijas pakalpojums

Latvijā bērnam, kurš ir prettiesisku darbību - noziedzīga nodarījuma, ekspluatācijas, seksuālas izmantošanas, vardarbības vai jebkādas citas nelikumīgas, cietsirdīgas vai cieņu aizskarošas darbības (turpmāk - vardarbība) - upuris, par valsts budžeta līdzekļiem sniedzama nepieciešamā palīdzība, lai viņš atgūtu fizisko un psihisko veselību un integrētos sabiedrībā. Tas paredz, ka šādu bērnu rehabilitācija un ārstēšana notiek par valsts līdzekļiem (desmit konsultācijas dzīvesvietā vai līdz 60 dienām sociālās rehabilitācijas institūcijā). Tātad sociālās rehabilitācijas pakalpojumi ir pieejami visām tām nepilngadīgajām vardarbībā cietušajām personām, kurām ar psihologa vai sociālā darbinieka atzinumu ir konstatēta novārtā pamešana, veikta emocionāla, fiziska vai seksuāla vardarbība. Katru gadu pieaug piešķirto valsts finansēto vietu skaits. Šobrīd iespēja saņemt valsts apmaksātu rehabilitāciju vardarbības pret bērnu gadījumā ir vairāk kā 2000 bērnu. Vidēji, katru gadu, apmēram 1000 bērniem ir iespēja saņemt rehabilitāciju dzīvesvietā, bet nedaudz mazākam skaitam - sociālās rehabilitācijas institūcijā (skatīt 4.attēlu).

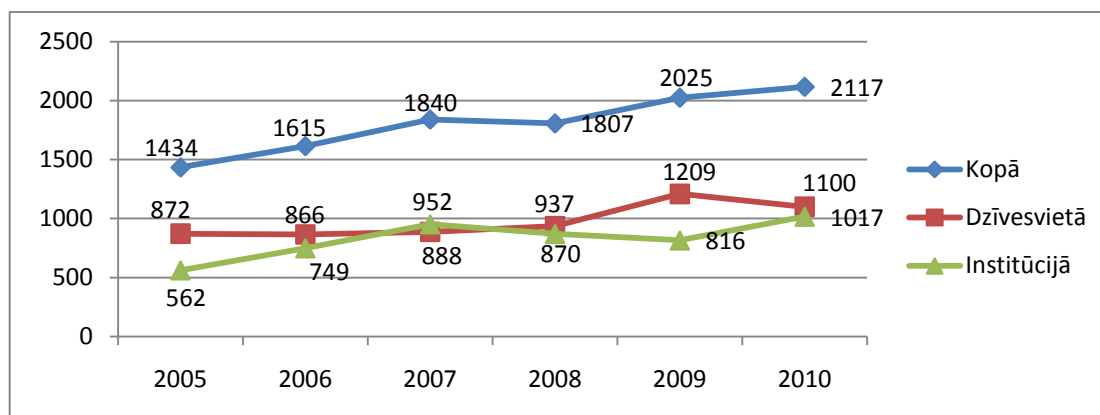
No 2010. gada sociālās rehabilitācijas pakalpojumus par valsts budžeta līdzekļiem koordinē un administrē Latvijas Bērnu fonds. Kārtību, kādā Latvijas Bērnu fonds par valsts budžeta līdzekļiem nodrošina sociālās rehabilitācijas pakalpojumus bērniem, kuri cietuši no vardarbības, nosaka 2009. gada 22. decembrī valdībā apstiprinātie Ministru kabineta noteikumi Nr. 1613 „Kārtība, kādā bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām, sniedz nepieciešamo palīdzību”.

Lai no vardarbības cietušajiem bērniem varētu nodrošināt nepieciešamo sociālo rehabilitāciju dzīvesvietā vai sociālās rehabilitācijas institūcijā par valsts

budžeta līdzekļiem, pašvaldības sociālajam dienestam ir jānoslēdz līgums ar Latvijas Bērnu fondu par pakalpojuma nodrošināšanu.

4.attēls

Valsts garantēto pakalpojumu saņēmušo bērnu skaits

Lai vardarbībā cietis bērns saņemtu par valsts budžeta līdzekļiem sociālo rehabilitāciju, bērna vecāki, audžuģimene, aizbildnis, iestādes vadītājs vai bāriņtiesas pārstāvis pieprasa psihologa vai sociālā darbinieka atzinumu par bērnu un iesniedz to pašvaldības sociālajā dienestā. Psihologs vai sociālais darbinieks sniedz atzinumu, kurā norādīta šāda informācija:

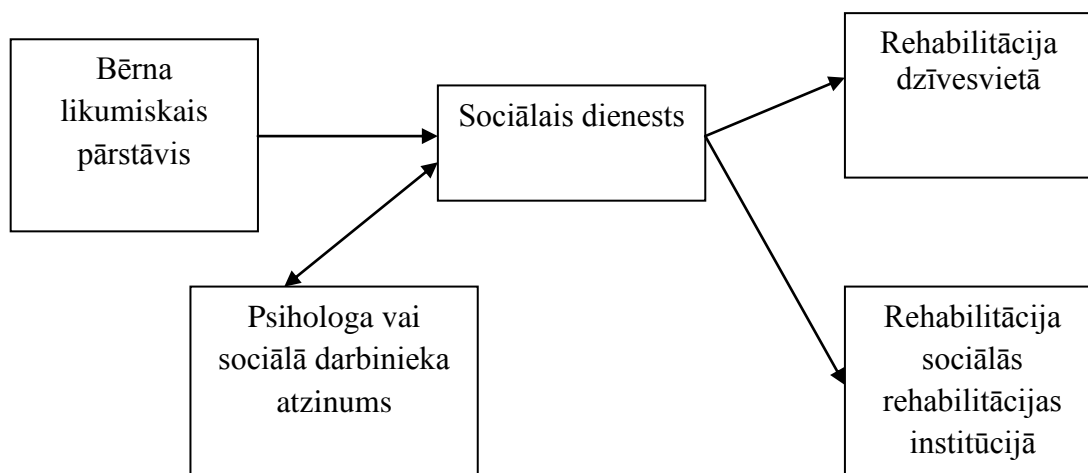
- vai bērnam ir psiholoģiskas traumas pazīmes;
- kādi sociālās rehabilitācijas pasākumi nepieciešami;
- vai sociālo rehabilitāciju vēlams saņemt bērna dzīvesvietā vai iestādē, vai sociālās rehabilitācijas institūcijā;
- vai bērnam ir nepieciešams sociālās rehabilitācijas kurss līdz 30 dienām vai komplekss sociālās rehabilitācijas kurss līdz 60 dienām sociālās rehabilitācijas institūcijā;
- vai, ņemot vērā bērna psiholoģisko stāvokli un vecumu, nepieciešams, lai sociālās rehabilitācijas institūcijā kopā ar bērnu uzturētos viņa ģimenes loceklis vai persona, kas bērnu aprūpē.

Bērnām, kurš cietis no prettiesiskām darbībām, ir iespējams saņemt sociālpsiholoģisko palīdzību dzīvesvietā, t.i., apmeklēt konsultācijas un turpināt dzīvot mājās. Šāda veida pakalpojumus pieņemts saukt par ambulatorajiem pakalpojumiem.

Gadījumā, kad bērnam viņa dzīvesvietā nav droši vai viens no vecākiem ir vardarbības veicējs, ir iespēja sociālās rehabilitācijas pakalpojumu saņemt sociālās rehabilitācijas institūcijā. Kārtība, kādā bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām, var saņemt nepieciešamo palīdzību attēlota 5. attēlā. Taču bērna interesēs ir svarīgi kritiski izvērtēt, kuru sociālās rehabilitācijas pakalpojumu veidu izmantot – dzīvesvietā vai sociālās rehabilitācijas institūcijā. Ja bērna drošībai un dzīvībai nav apdraudējumu ģimenē vai bērna tuvākā apkārtnē, tad vēlams izmantot sociālās rehabilitācijas pakalpojumus dzīvesvietā, lai izvairītos no bērna sekundāras traumēšanas, ko iespējams gūt, ievieojot viņu sociālās rehabilitācijas institūcijā.

5.attēls

Kārtība, kādā bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām, var saņemt nepieciešamo palīdzību

No vardarbības ģimenē cietušo sieviešu rehabilitācija ir pašvaldību kompetencē, taču nepieciešamības gadījumā, ja to iesaka psihologs vai sociālais darbinieks, kopā ar bērnu sociālās rehabilitācijas institūcijā var uzturēties arī bērna aprūpētājs, kas vairumā gadījumu ir bērna māte, kas arī ir cietusi no vardarbības ģimenē vai ģimenes attiecību lokā. Tā ir iespēja bērnam ar aprūpētāju atrasties drošā vidē un saņemt sociālā darbinieka un citu speciālistu atbalstu.

3.1.1. Valsts finansēts sociālās rehabilitācijas pakalpojums dzīvesvietā

Balstoties uz Bērnu tiesību aizsardzības likuma 51. panta otro daļu un Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likuma 13. panta 2.⁴ daļu 22.12.2009. ir izstrādāti MK noteikumi Nr. 1613 „Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš

cietis no prettiesiskām darbībām”. Šie noteikumi paredz, ka no prettiesiskām darbībām cietušiem bērniem ir iespēja saņemt desmit psihologa konsultācijas dzīvesvietā.

Lēmumu par sociālās rehabilitācijas pakalpojuma piešķiršanu bērnam, kurš cietis no vardarbības, pieņem pašvaldības sociālais dienests, balstoties uz psihologa vai sociālā darbinieka sniegto atzinumu, kurā norādīta informācija par bērna psiholoģisko stāvokli, nepieciešamajiem sociālās rehabilitācijas pasākumiem un atzīts, ka konkrētajā gadījumā sociālo rehabilitāciju vēlams saņemt bērna dzīvesvietā.

Lai pašvaldības sociālais dienests piešķirtu sociālās rehabilitācijas pakalpojumu vardarbībā cietušam bērnam, bērna vecāki, aizbildņi, iestādes vadītājs, audžuģimene vai bāriņtiesa iesniedz pašvaldības sociālam dienestam iesniegumu par nepieciešamību bērnam piešķirt sociālās rehabilitācijas pakalpojumus, norādot, no kāda veida vardarbības bērns cietis un kur tā notikusi.

Sociālās rehabilitācijas pakalpojumu dzīvesvietā sniedz konsultāciju veidā. Kopumā ir iespējams saņemt psihologa, psihoterapeita vai sociālā darbinieka 10 konsultācijas, kuras nepārsniedz 45 minūšu ilgumu.

Rehabilitācijas pakalpojumu dzīvesvietā nodrošina psihologi, psihoterapeiti un sociālie darbinieki, kas apguvuši īpašu mācības programmu „Apmācību programma psihologiem, psihoterapeitiem un sociālajiem darbiniekiem vardarbībā cietušo bērnu rehabilitācijai” un ir saņēmuši apliecību. Programma paredzēta sociālajiem darbiniekiem, psihologiem, psihoterapeitiem, kas, ikdienas darbā saskaras vai var saskarties ar vardarbībā cietušiem bērniem. Programmas mērķis ir sniegt nepieciešamās teorētiskās un praktiskās zināšanas, lai augstā profesionālā līmenī varētu veikt vardarbībā cietušo bērnu rehabilitāciju dzīvesvietā un/vai institūcijā.

Apmācības programmā tiek sniegts plašs teorētisks pārskats par vardarbības definīcijām, riska faktoriem un vardarbības sekām. Tiek veikti praktiski treniņi, lai iemācītos izvērtēt riska faktorus ģimenē, novērtēt vardarbības pret bērnu sekas.

Apmācības programmas laikā tiek aplūkota LR likumdošana (Bērnu tiesību aizsardzības likums, LR Kriminālprocesa likums, LR Krimināllikums, Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums), kura saistīta ar vardarbības pret bērniem gadījumiem. Uzmanība tiek pievērsta arī sociālo darbinieku, psihologu un psihoterapeitu profesionālajiem ētikas kodeksiem.

Apmācības programmas laikā tiek veikts teorētiskais pārskats par institūcijām, kuras ir iesaistītas vardarbības pret bērnu risināšanas gadījumos, to loma, pienākumi un funkcijas, kā arī konkrēto profesionāļu pienākumi, kompetences robežas strādājot ar vardarbībā cietušu bērnu. Tiek analizēta strapdisciplinārā un strapinstitucionālā sadarbība.

Apmācības programmā tiek aplūktas vardarbības pret bērnu sociālā darba un psiholoģiskās izpētes metodes, kas palīdz veikt vardarbības pret bērnu diagnosticēšanu. Tiek veikta apmācība šo metožu praktiskajai pielietošanai darbā. Programmas laikā tiek veikts pārskats par vadošajām psihoterapeitiskajām pieejām traumas (vardarbības) pārstrādei, kā arī tiek aplūkoti profesionālās darbības ētiskie pamatprincipi un profesionālās izdegšanas sindroms un tā pārvarēšanas stratēģijas.

Apmācību programmā tiek piedāvāta supervīzija, kuras laikā ir iespējams praktiski risināt sarežģītus vardarbības pret bērnu gadījumus.

3.1.2. Valsts finansēts sociālās rehabilitācijas pakalpojums institūcijā

Vardarbības pret bērnu gadījumos bērnu ir iespējams ievietot sociālās rehabilitācijas institūcijā, kurā tiek sniegta sociālpsiholoģiska palīdzība.

Lēmumu par sociālās rehabilitācijas pakalpojuma piešķiršanu bērnam, kurš cietis no vardarbības, pieņem pašvaldības sociālais dienests, balstoties uz psihologa vai sociālā darbinieka sniegtu atzinumu. Tāpat kā sociālās rehabilitācijas saņemšanai dzīvesvietā, arī sociālās rehabilitācijas pakalpojuma piešķiršanai stacionārā bērna vecāki, aizbildnis, iestādes vadītājs, audžuģimene vai bāriņtiesas pārstāvis iesniedz pašvaldības sociālajam dienestam iesniegumu par nepieciešamību piešķirt sociālās rehabilitācijas pakalpojumu. Iesniegumā jānorāda, no kāda veida vardarbības bērns cietis un kur tā notikusi.

Rehabilitācijas pakalpojumu vardarbībā cietušiem bērniem nodrošina speciālisti – psihologi, psihoterapeiti un sociālie darbinieki, kas apguvuši īpašu mācību programmu „Apmācību programma psihologiem, psihoterapeitiem un sociālajiem darbiniekiem vardarbībā cietušo bērnu rehabilitācijai” un ir saņēmuši apliecību.

Institūcijas, kas patlaban nodrošina sociālo rehabilitāciju bērniem, kas cietuši vardarbībā:

- Allažu pagasta Bērnu un ģimenes atbalsta centrs,

- Dobeles Atbalsta centrs ģimenēm un bērniem,
- Latgales reģionālais atbalsta centrs „Rasas pērles”,
- Talsu Sieviešu un bērnu krīžu centrs,
- Ventspils pilsētas krīzes centrs ģimenēm ar bērniem „Paspārne”,
- Vidzemes reģionālais atbalsta centrs „Valdardze”,
- Zantes Ģimenes krīzes centrs.

3.2. Citi pieejamie sociālās rehabilitācijas pakalpojumi

Lielu ieguldījumu darbā ar vardarbības gadījumiem sniedz arī pašvaldību un nevalstisko organizāciju veidotie un finansētie sociālpsiholoģiskās palīdzības un krīžu centri. To skaits un pieejamo pakalpojumu apjoms ir mainīgs atkarībā no finansējuma, taču vieta sociālo pakalpojumu sniedzēju vidū ir stabila; īpaši tas attiecas uz vardarbības gadījumu risināšanu.

Iespējams, ka sociālpsiholoģiskās palīdzības sniedzēji var mainīties, piemēram, izveidoties jauns atbalsta centrs kādā pašvaldībā vai nevalstiska organizācija, kas sniedz sociālpsiholoģisku palīdzību, tādēļ ieteicams sekot līdzi jaunākajai informācijai par palīdzības saņemšanas iespējām mūsu valstī.

Kā viens no labās prakses piemēriem būtu minams Nodibinājums „Centrs Dardedze”, kurš kopš 2001.gada nodrošina palīdzību vardarbībā cietušiem bērniem un viņu ģimenēm. No 2008. gada 1. janvāra Centrs „Dardedze” stacionāru rehabilitāciju vairs nenodrošina, bet turpina sniegt ambulatoras konsultācijas bērniem un viņu ģimenēm, kuri cietuši no vardarbības, kā arī piedāvā dažādus pakalpojumus ikvienai ģimenei vai speciālistam, kas saskārušies ar grūtībām audzinot bērnus. Gadījumos, kad bērns ir cietis vai varētu būt cietis no vardarbības tiek piedāvāti dažādi pakalpojumi: psiholoģiskā izpēte iespējami notikušās vardarbības un tās seku izpēte, bērna kā cietušā vai liecinieka nopratināšana, izmantojot tehnisko līdzekļu un psihologa starpniecību, psiholoģiskā konsultēšana vardarbības seku mazināšanai, kā arī konsultācijas, kas nodrošina atbalstu bērnam un viņa ģimenei kriminālprocesā, kā arī sniedz konsultācijas, kas palīdz novērst vardarbības gadījumu atkārtosanos.

Lai sekmētu vardarbības pret bērnu gadījumu identificēšanu un atkārtotas vardarbības novēršanas pasākumus, ir būtiski nodrošināt bērniem un pusaudžiem iespējas anonīmi vai atklāti ziņot par vardarbības gadījumiem. Valsts finansēts ir Bērnu un pusaudžu uzticības tālrunis (VBTAI) – 80006008 vai 116111. Bērnu un

pusaudžu Uzticības tālrunis darbību sāka 2006. gada 1. februārī. Tā ir viena no Valsts bērnu tiesību aizsardzības inspekcijas struktūrvienībām, kur ir iespēja saņemt padomu, kā rīkoties sarežģītā situācijā vai iegūt atbalstu grūtībās. Tā ir bezmaksas tālruņa līnija, zvanot gan no fiksētā, gan mobilā telefona.

Kopsavilkums

Pieejamās informācijas (statistikas datu un LR normatīvā regulējuma), kas saistīta ar vardarbību pret bērnu, apkopojums un analīze, norāda, ka Latvijas normatīvais regulējums definē visus vardarbības pret bērnu veidus. Piedevām, visas vardarbības pret bērnu formas ir krimināli vai administratīvi sodāmas.

Tomēr, apkopojot normatīvo dokumentu analīzi, var secināt, ka, Latvijas normatīvajos aktos nav sniegta viennozīmīga termina „vardarbība” definīcija, tomēr BTAL, KL, LAPK un citi normatīvie akti noteic visplašāko vardarbības veidu aizliegumu, ieskaitot seksuālo, fizisko (tai skaitā – miesas sodi) vai emocionālo vardarbību un bērna pamešanu novārtā. Tiesiskajā regulējumā būtiskas problēmas nav konstatējamas. Vienlaikus jānorāda, ka šādas problēmas varētu tikt konstatētas, pētot, piemēram, KL un LAPK piemērošanas praksi.

Normatīvie akti paredz katras personas pienākumu ziņot bērnu tiesību aizsardzības iestādēm (tiesībsargājošām iestādēm) par vardarbību pret bērnu. Taču normatīvie akti nekonkretizē, kādos gadījumos kādām iestādēm informācija jānodod, tomēr minēto nevarētu uzskatīt par normatīvo aktu nepilnību, jo sīkākas kārtības noteikšana radītu kazuistisku regulējumu, ko iedzīvotāji tāpat nepārzinātu, kā arī pārāk detalizēts regulējums rada risku, ka tāpat visas specifiskās situācijas likumā nav iespējams aptvert.

Bērnām draudzīga nopratināšanas procesa princips normatīvo aktu līmenī ar specifisku regulējumu nostiprināts KPL, paredzot iespēju nopratināt bērnus pedagoga vai psihologa klātbūtnē vai ar videokonferences palīdzību. Pārējos procesos šāda specifiska kārtība nav noteikta, un izvērtējama iespēja šādu regulējumu paredzēt. Vienlaikus jānorāda, ka cietušajam bērnam „visnedraudzīgākais” tomēr ir tieši kriminālprocess, tāpēc nopietni izvērtējams, cik lietderīgi būtu arī citos procesos noteikt līdzīgus aizsardzības mehānismus, kā KPL noteiktie.

Pastāv neskaidrības par KPL 152. un 153. pantā minētā speciālista, kas apmācīts psihologa darbam ar bērniem kriminālprocesā (psihologs), kā arī 152. pantā minētā pedagoga nepieciešamo kvalifikāciju, kā arī par pedagoga tiesībām un pienākumiem kriminālprocesā.

Savukārt, analizējot statistikas datus, var secināt, ka joprojām pieejami statistikas dati ir nepietiekami. Rūpīgi tiek veikta tikai Valsts policijā reģistrēto gadījumu uzskaitē. Būtu nepieciešams veidot sistēmu, kas apkopotu arī ziņojumus par

vardarbību pret bērnu, kas tiek reģistrētas arī citās tiesībsargājošās institūcijās, piemēram, Bāriņtiesā. Tāpat ir gadījumi, kad kādam ir radušās aizdomas par iespējamu vardarbību pret bērnu, bet konkrētu faktu iztrūkuma dēļ par šo gadījumu netiek ziņots atbildīgajām institūcijām. Tādās situācijās, šie gadījumi visbiežāk paliek skolu, pirmskolu, nevalstisko organizāciju u.c. vidēs un nekur netiek reģistrēti.

Kā pozitīva iezīme jāmin, ka pēdējos gados ir veikti vairāki pētījumi, kas ļauj noskaidrot bērnu uzrādīto vardarbības biežumu. Tomēr, tie ir tikai daži pētījumi, kuri neaptver visus vecumposmus. Piemēram, nav neviena pētījuma, kas būtu vērsts uz vardarbības biežuma izpēti pirmskolas un sākumskolas vecumā. Tātad, joprojām ir nepieciešami pētījumi par vardarbības biežumu dažādos vecumposmos, par iedzīvotāju un profesionāļu priekšstatiem par vardarbības gadījumiem, par vardarbības gadījumu protokolēšanu, ziņošanas praksi, par bērnu pieredzi pēc vardarbības fakta atklāšanas.

Pieejamās informācijas par pakalpojumiem vardarbībā cietušiem bērniem analīze norāda, ka Latvijā ir attīstīti vairāki pakalpojumi, kas ļauj sniegt kvalitatīvu palīdzību vardarbībā cietušiem bērniem. Kā pozitīvs fakts būtu minams, ka visiem Latvijā dzīvojošiem bērniem ir pieejama rehabilitācija vardarbības gadījuma gan sociālās rehabilitācijas institūcijās, gan dzīvesvietā. Tomēr, arī šī pakalpojuma nodrošināšanā ir konstatētas grūtības. Dažviet, attālos Latvijas pagastos nav pieejami kvalificēti speciālisti, kas būtu spējīgi nodrošināt šo pakalpojumu. Kā arī dažiem iesaistītajiem speciālistiem nav pietiekama formālā un tālākizglītība. Dažiem speciālistiem vairāku gadu garumā nav neviena tālākizglītības kursa, kas būtu saistīts ar vardarbības pret bērnu jomu. Kopumā iztrūkst vienotas dokumentācijas un izpratnes par esošās dokumentācijas aizpildīšanu, kā arī skaidra sociālā rehabilitācijas procesa vadība, novērtēšana un uzturēšana. Lai to mazinātu sociālās rehabilitācijas institūcijām tika izstrādāts kvalitātes standarts, taču tas vēl nav pilnībā ieviests. Šādu kvalitātes standartu vajadzētu izstrādāt arī tiem speciālistiem, kas nodrošina rehabilitāciju vardarbībā cietušiem bērniem dzīves vietā.

Latvijā nepieciešams turpināt strādāt pie tiem pakalpojumiem, kas saistīti ar nepilngadīgā kā cietušā vai liecinieka nopratināšanu. Būtu jāizveido nopratināšanas telpas standarts un nopratināšanas procesa vadlīnijas, kā arī jāveic atbilstošu speciālistu sagatavošana.

Tāpat būtu jāturpina darbs pie informatīvo materiālu radīšanas un izplatīšanas gan bērniem un viņu ģimenēm, gan profesionāļiem. Šobrīd Latvijā ir maz tādu materiālu, kas būtu domāti tieši bērniem, tātad bērniem saprotamā valodā. Joprojām trūkst materiāli gan vecākiem, gan profesionāļiem par tēmām, kas saistīti ar vardarbībā cietušiem bērniem.

Izmantotā literatūra

- Administratīvā procesa likums, (redakcija uz 01.01.2009.), www.likumi.lv
- Bāriņtiesu likums, (redakcija uz 01.01.2010.), www.likumi.lv
- Bērnu tiesību aizsardzības likums (redakcija uz 01.01.2011.), www.likumi.lv
- Civillikums, (redakcija uz 01.02.2011.), www.likumi.lv
- Eight elements of a protective environment, www.unicef.org
- Krastiņš U., Liholaja V., Niedre A. (2007). *Krimināllikuma zinātniski praktiskais komentārs*. Rīga.
- Kriminālā statistika, www.ic.iem.gov.lv
- Krimināllikums, (redakcija uz 01.01.2011.), www.likumi.lv
- Kriminālprocesa likums, (redakcija uz 01.01.2011.), www.likumi.lv
- MK noteikumi Nr. 729 „Noteikumi par speciālu zināšanu apguves kārtību bērnu tiesību aizsardzības jomā un šo zināšanu saturu”, izdoti 10.09.2005., www.likumi.lv
- MK noteikumi Nr. 1613 „Kārtība, kādā nepieciešamo palīdzību sniedz bērnam, kurš cietis no prettiesiskām darbībām”, izdoti 22.12.2009., www.likumi.lv
- Nodibinājums „Centrs Dardedze”, 2005. Attieksme pret bērnu fizisku sodīšanu. SKDS. <http://www.bernskacietusais.lv/lv/petijumi/attieksme-pret-bernu-fizisku-sodisanu-2005--119>
- Nodibinājums „Centrs Dardedze”, 2009. Attieksme pret bērnu fizisku sodīšanu. SKDS. <http://www.bernskacietusais.lv/lv/petijumi/attieksme-pret-bernu-fizisku-sodisanu-2009--125>
- Pirsko L. & Sebre, S.B. (2010). Vardarbība pret bērnu namos dzīvojošiem bērniem. Ziņojums par pētījuma rezultātiem. *Nepublicēts materiāls*, www.bernskacietusais.lv
- Sebre, S., Lebedeva, L., & Trapenciere, I. (2004). *Laulību, dzimstības un pozitīvu bērnu un vecāku attiecību veicinošo faktoru izpēte*. Rīga: Projekts ABD, 1-48.
- Sociālo pakalpojumu un sociālās palīdzības likums, (redakcija uz 10.11.2010.), www.likumi.lv
- Tiesu statistika, www.tiesas.lv
- WHO, World Health Organization. (2002). *World report on violence and health*. Edited by Krug, E.G, Dahlberg, L.L., Mercy, J.A., Zwi, A.B., & Lozano, R. World Health Organization: Geneva.